

Recenzija

apie studiją „LIETUVOS REGIONŲ TIPOLOGIJOS KAIMIŠKUMO ASPEKTU“

Jonas Jasaitis

Šiaulių universitetas, Architektų g. 1, LT-78366 Šiauliai, Lietuva
El. paštas kptc@smf.su.lt

Prieš septynerius metus Šiaulių universitete įkurto Kaimo plėtros tyrimų centro dėka Socialinių mokslų fakulteto mokslo darbų leidiniuose vis dažniau pasirodo publikacijos, skirtos agrarinei ir miesto–kaimo partnerystės tematikai. Sudarytos mokslinio bendradarbiavimo sutartys su Lietuvos agrarinių ir miškų mokslų centro Žemdirbystės institutu, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Veterinarijos akademijos Gyvulininkystės institutu ir Lietuvos agrarinės ekonomikos institutu. Su šiomis institucijomis keičiamasi informacija apie naujus leidinius ir atliktus tyrimus, dalyvaujama rengiamose mokslinėse konferencijose, kartu organizuojamos akademinės bendruomenės ir plačiosios visuomenės diskusijos. Nuo 2009 metų Šiaulių universitetas tapo Lietuvos kaimo tinklo tikroju nariu ir dalyvauja šio tinklo penktojo – Inovacijų ir tyrimų kaime – komiteto darbe. Kasmet rengiamos žymaus ekonomisto ir sociologo, tarpukaryje buvusio Žemės ūkio ir valstybės turtų ministro Jono Prano Aleksos vardu nominuotos tarptautinės mokslinės konferencijos „Šiuolaikinio kaimo vizija“, kuriose dalyvauja beveik visų Lietuvos universitetų ir jau minėtų mokslo institucijų atstovai. Nuolatinis šių konferencijų rėmėjas – Žemės ūkio ministerija (ŽŪM).

2011 metais Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto mokslininkų grupė pagal ŽŪM užsakymą parengė studiją „Lietuvos regionų tipologijos kaimiškumo aspektu“ (projekto vadovė – dr. Dalia Vidickienė, vykdytojai: dr. R. Melnikienė, Ž. Gedminaitė-Raudonė, E. Ribašauskienė). Pateikiama šio mokslo darbo recenzija.

Recenzuojamas darbas pirmiausia atkreipia labai tiksliai akcentuotu nagrinėjamos temos aktualumu ir svarba Lietuvos regioninės politikos formavimui. Autorės pažymi, kad iki šiol tiek viešojoje erdvėje, tiek oficialiuose strateginio planavimo dokumentuose gausu kaimiškiosios teritorijos vertinimų, būdingų industrinei, t. y. jau praėjusiai epochai. Kaimiškųjų vietovių ekonomika vis dar dažniausia vertinama kaip agrarinio sektoriaus sinonimas ir tapatinama su atsilikimu tiek vertinant darbo našumą, tiek galimybę šių vietovių gyventojams gauti kokybiškas socialines paslaugas. Dar daugiau: atsilikimas aiškinamas kaip neišvengiama, kurios neišvengiamai likviduoti dėl gerokai menkesnių, lyginant su miestu, žmonių išteklių, prastesnio jų išprusimo, mažesnio verslumo ir mobilu-

mo, dėl didelių atstumų nuo pramonės centrų ir t. t.

Toks požiūris labai apsunkina subalansuotos, darnios regionų politikos įgyvendinimo galimybes ir gana ryškiai pažeidžia gyventojų teises. Juo vadovaujantis priimami sprendimai lemia daugelio kaimo gyventojų ekonominę, kultūrinę ir net politinę atskirtį. Poindustrinio laikotarpio reikalavimams prieštaraujantys neracionalūs sprendimai labai apsunkina galimybę geriau išnaudoti valstybės teritorijos kaimiškiosios dalies ekonominį potencialą, trukdo racionaliai panaudoti tiek biudžetines, tiek privataus verslo lėšas, didina socialinę įtampą.

Ryškiausia tinkamos regioninės politikos nebuvimo pasekmė – nacionalinės nelaimės mastą pasiekusi emigracija ir jos lemtas kaimo gyvenviečių ištuštėjimas, sukėlęs švietimo, sveikatos apsaugos ir kitų gyvybiškai svarbių sistemų griūtį. Todėl ir ši studija, kuria siekiama prisidėti formuojant naują regioninės politikos paradigmą, yra ypač aktualus ir sveikintinas.

Darbo autorės pažymi, kad „Lietuvoje iki šiol nėra oficialiai priimto regionų skirstymo į kaimiškus ir miestiškus“. Jos siekia įvertinti „Lietuvos regionų ekonominės, socialinės, demografinės ir gamtinės aplinkos skirtumus“ bei „parinkti ir pagrįsti Lietuvos regionų klasifikavimo pagal kaimiškumą principus ir rodiklius.“

Studija parengta profesionaliai, išsamiai išnagrinėjus teorinius šaltinius ir statistinius duomenis, ir parašyta sklandžia kalba. Jos turinys – įdomus, keliantis skaitytojui daugybę asociacijų ir klausimų, skatinantis vertinti kiekvieną pastraipą ir diskutuoti apie daugelį čia išdėstytų teiginių. Jame labai argumentuotai ir visapusiškai išryškinti dabartinės kaimo situacijos aspektai, pateiktos glaustai suformuluotos konkrečios išvados. Mokslinėje literatūroje neretai pasitaiko kūrinių, kuriuose viskas lyg ir logiškai sudėliota, tačiau jų stilius būdingas abejingam stebėtojui, o turinys – nuobodus. Tokie darbai lieka žinomi tik labai siauram specialistų ratui, po to užimdami vietą retai vartomų knygų lentynoje. Tačiau ši studija parašyta taip, kad su dideliu susidomėjimu skaitoma iki paskutinio puslapio. Tiesa, pasigendama nuorodos, kam iš keturių autorių priklauso kiekvienas recenzuojamo darbo skyrius.

Ryškiu atskaitos tašku, nuo kurio autorės pradeda savo studiją, yra išsami šiuo metu naudojamų tipologijų analizė. Autorės pabrėžia, kad „kaimas buvo apibūdinamas „likutiniu“ principu, pagal kurį kaimas yra visa tai, kas nėra miestas.<...> Šis polinis skirstymas grindžiamas miesto ir kaimo urbanizacijos kontrastu ir sudaro sąlygas miesto ir kaimo dichotomijai deklaruoti.“ Kalbant apie kaimą, iki šiol pabrėžiama, kad kaime visko yra „mažiau“: gyvena mažiau žmonių, mažesnė darbo jėgos pasiūla, veikia mažiau verslo įmonių ir kitokių organizacijų.“

Visa tai rodo, kad net centrinės viešojo sektoriaus institucijos iki šiol vadovaujasi iš praėjusio šimtmečio užsilikusia buitine kaimo samprata: esą tai nepatogi vieta gyventi šiuolaikiniam žmogui, atsilikusi, inertiška. Iš čia išplaukia ir buitinis kaimo gyventojas – „kaimiečio“ – supratimas, kuris beveik niekuo nepasikeitė nuo J. P. Aleksos minėto pavyzdžio laikų: „Toji pažiūra kiek panaši į tai, kaip XIX amžiuje buvo žiūrima apskritai į žemės ūkį, kaip į labai prastą verslą, kuriam galima palikti patį negabiausią savo vaiką.“ Studijos autorės taikliai pastebėjo, kad vadovaujantis tokiu požiūriu, planuojama kaimo politika daugiausia dėmesio skiria atsiliekantiems regionams, vadinamosiems „probleminėms teritorijoms“. Retai kada prisimenama, kad kaimiškoji dalis užima daugiau nei 97 proc. valstybės teritorijos. Net labai išsivysčiusiose ES šalyse „kaimui“ tenka daugiau kaip 90 proc. valstybės ploto. Vadovaujantis požiūriu, kad kaimui nuolat reikia „padėti“, skirti „paramą“ (dotacijas, subsidijas ir pan.), tiesiog neįmanoma strategiškai valdyti vietinių išteklių ir įgyvendinti darnią visos valstybės ekonomikos plėtrą.

Tačiau tuomet kyla svarbiausias vidaus politikos klausimas: kokią visuomenę Lietuvoje kuriame: samdinių, kuriuos valdo 5–8 proc. asmenų (neretai net ne Lietuvos piliečių) ar žemės, būsto ir gamybos priemonių savininkų, sudarančių 80 proc. Lietuvos piliečių? Todėl ir kuriant regionų tipologiją, svarbiausiu orientyru turėtų tapti projektuojama šiuolaikiška mūsų valstybės visuomenės struktūra, jos ilgalaikės ateities vizija. Kaimiškosios teritorijos nėra tik vieta, kur užsimama agrariniu (buitiniu požiūriu – atsilikusiu, t. y. nenašiu ir neperspektyviu) verslu. Sustabarėjusiais mąstymo stereotipais besivadovaujantys asmenys, žinoma, suvokia, kad maisto ir žaliavos pramonei, kurią teikia agrarinis sektorius, poreikis pasaulyje vis auga, tačiau dažnai jų yra įsitikinęs, kad šia produkcija galima apsirūpinti, ją importuojant, pavyzdžiui, iš Kinijos. Valdymo institucijos, kuriose vyrauja toks požiūris, priiminėja sprendimus, pragaištingai veikiančius užmiesčio teritorijų raidą. Statistikos departamento duomenimis, vien per laikotarpį nuo 2000 metų Lietuvoje uždaryta per tūkstantį bendrojo lavinimo mokyklų, beveik tiek pat sveikatos priežiūros ir kultūros centrų. Ištuštėjusiose užmiesčio gyvenvietėse žlunga

smulkaus verslo įmonės, iš jų išvyksta aukštos kvalifikacijos specialistai, jaunos šeimos.

Per pastaruosius du dešimtmečius sunaikinta linininkystė, anksčiau buvusi viena pagrindinių, dideles pajamas davusių žemdirbystės šakų. Lietuviškajame folklore apdainuoto linelio žiedų jau nebėra net matę šiandieniniai universitetų studentai, netgi kilę iš kaimiškųjų vietovių. Nuolat mažėja šeimų, laikančių gyvulius. Lietuvoje dirvonuoja daugiau kaip pusė milijono hektarų žemės. Kaip galima subalansuoti valstybės biudžetą, jeigu importas nuolat viršija eksportą?

Tačiau kaimiškoji erdvė išsivysčiusiose šalyse naudojama ne tik agrarinei veiklai. Pirmiausia tai yra vieta, kurioje intensyviai plėtojama gyvenamųjų namų statyba. Dar 1999 metais Europos komisijos užsakyta Italijos mokslininkų (projekto vadovas – Flavio Boscacci) parengtoje studijoje „Apie naująją miesto ir kaimo partnerystę. Kaimo vietovių tipologija Europoje“ (1999) akcentuojama, kad KAIMAS nebėra žemės ūkio veiklos sinonimas. Tai sritis, pasižyminti ūkinės veiklos įvairove, įskaitant šiuolaikinę pramonę ir paslaugų sistemą. Šį procesą palengvina infrastruktūros tobulinimas, naujų transporto linijų tiesimas ir geresnės galimybės pasiekti šias vietas bei naujos komunikacijos formos.“ Išsivysčiusios valstybės stengiasi optimaliai išnaudoti užmiesčių rekreacinius išteklius, stiprindamos esamas ir kurdamos naujas sporto, poilsio ir sveikatingumo zonas. Jose visuomenės dėmesys vis dažniau atkreipiamas į žmogaus ir gamtos vienovę, į pramonės daromą neretai labai neigiamą įtaką bioįvairovei, į būtinybę išsamiai susipažinti su ekosistemų funkcionavimu.

Analizuodamos iki šiol naudojamas įvairias tipologijas, autorės ypač akcentuoja vietovės geografinės padėties – nuotolio nuo stambiųjų centrų – ir gyventojų mobilumo veiksnius: „postindustriniame visuomenės išsivystymo etape labai svarbia savybe tapo mobilumas. <...> Klasifikuojant regionus į pirmą vietą iškyla tokie rodikliai kaip „kelionės laikas nuo regiono pakraščio iki administracinio centro“, „nuolat važinėjančių dirbti į miestą dalis“, migracijos srautai ir pan.“ Paminėti ir tokie subjektyvūs požymiai, kaip gyvenvietės gyventojų nuomonė, „kokiame regione – kaimiškame ar miestiškame – jie gyvena“.

Studijoje išryškintas neatitikimas tarp Administracinių vienetų ir jų ribų įstatymo ir Kaimo plėtros 2007–2013 metų programos, apibrėžiant miesto sampratą. Autorės akcentuoja, kad naujojoje kaimo politikos paradigmoje pereinama prie integruotos politikos, kompleksiskai sprendžiant visas, o ne tik žemės ūkio problemas. Vertingiausias šios studijos bruožas – labai išsami naujų teorinių šaltinių ir daugelio valstybių patirties analizė. Pabrėžiama, kad kintant miestų vaidmeniui, tobulėjant susisiekimo priemonėms ir vis plačiau taikant naujas informacines technologijas, stebima nuolatinė tendencija: „Pagrindiniu kaimo pri-

valumu pastaraisiais dešimtmečiais tapo tai, kad jis darosi vis populiariesne vieta gyventi.“

Autorės konstatuoja, kad „ekonominiu ir socialiniu požiūriu kaimo tipo gyvenvietės jau negali būti traktuojamos kaip savarankiški, nuo miesto nepriklausomi vienetai, kadangi tarp jų yra daug struktūrinių ir funkcinių ryšių, kuriuos nagrinėja kaimo-miesto ištisinės aplinkos koncepcija, pabrėžianti kaimo ir miesto gyvenamųjų vietovių tarpusavio sąveikos svarbą.“ Jos primena ir apie tokias naujas tendencijas kaip atsirandančias vis didesnes galimybes dirbti namuose: „darbo vietos gražinimo ir darbuotojo gyvenamąjį būstą tendencija artimiausioje ateityje pasireikš labai stipriai.“ Tai patvirtina ir Lietuvoje jungtinėmis kelių universitetų jėgomis atlikti tyrimai pagal ES inicijuotą EQUAL programą, kurioje teko dalyvauti ir Šiaulių universitetų atstovams, tarp jų – ir šių eilučių autoriui.

Gana teigiamas recenzuojamos studijos bruožas tas, kad joje remiamasi ir kai kuriomis anksčiau šiame institute atliktų tyrimų išvadomis, neseniai vykusių plačių diskusijų analize: „Daugelis žmonių, 2010 metų pabaigoje pasisakiusių Žaliosios knygos „Lietuvos kaimo ateitis“ diskusijose, kėlė problemą, kad niekas nesirūpina kaimų ir miestelių išplanavimo pritaikymu naujai besisteigiančių žemdirbių ūkių ir verslo įmonių bei besikeičiančio gyvenimo būdo reikmėms. Kolūkinėi santvarkai pritaikytas kaimo gyvenvietės išplanavimas darosi vis labiau nepatogus ir neekonomiškas. Taip pat buvo akcentuojama, kad dabartinis kaimo būsto fondas, maži sodybai skirti sklypai netenkina jaunimo ir aukštos kvalifikacijos specialistų poreikių.“ Šios išvados skatina ieškoti naujų racionalių sprendimų. Tokios paieškos galėtų tapti nauja būsimųjų tyrimų kryptimi.

Studijos autorės ypač akcentuoja geografinę vietovių padėtį, išryškindamos jų atokumą ir periferiškumą. Jos teigia, kad tipologija pagal gyvenviečių atokumą „gali tapti svarbiu įrankiu, priimant politikos sprendimus dėl sveikatos apsaugos ir švietimo įstaigų, kitas viešąsias paslaugas teikiančių institucijų teritorinio išdėstymo Lietuvoje, verslo skatinimo, transporto ir informacinių technologijų (IT) infrastruktūros tobulinimo diferencijavimo regionuose.“ Nors šią išvadą bandoma gana išsamiai argumentuoti, tačiau ir pačios autorės pripažįsta, kad klasifikuojant regionus pagal jų kaimiškumą, ši rodiklį būtina papildyti, įvertinant ir kitus ūkmiesčio vietovių dabartinės situacijos parametrus bei perspektyvas.

Įdomiausia ir vertingiausia studijos dalimi yra skyrius „Lietuvos regionų tipologijų tinkamumo daugiakriterinis vertinimas“, kuriame vietovių ekonominis gyvybingumas matuojamas įvertinant šiuos rodiklius: veikiančių ūkio subjektų skaičiaus metų pradžioje 2008–2010 metų pokytį, gyventojų struktūros pagal amžių pokyčius, nedarbo lygį, socialinės pašalpų ga-

vėjų dalį tarp darbingo amžiaus gyventojų, kelių su pagerinta danga tankumą, materialines investicijas vienam gyventojui ir užimtumo lygį. Autorėms pavyko pritaikyti daugiakriterinio vertinimo metodologiją, o tai šiai ataskaitai suteikia išliekamąją mokslinę vertę. Autorės primena, kad „moderni regioninės politikos paradigma teigia, jog politikos sėkmė priklauso nuo gebėjimo atsižvelgti į regionų skirtumus ir, atsižvelgiant į juos, sustiprinti regiono konkurencinius pranašumus.“

Studijos turinys rodo, kaip sunkiai skinasi kelią naujoji poindustrinio visuomenės raidos etapo reikalavimus atitinkanti kaimiškųjų vietovių ir jų gyventojų samprata. Net ir čia ne vienoje pastraipoje vis šmėkšteli industriniame laikotarpyje susiformavę ir iki šiol tebegyvuojantys požiūriai, neretai lemiantys ne tik buitiskus vertinimus, bet ir valdymo institucijų sprendimus. Be to, studijos turinys rodo, kad panašius tyrimus reikėtų atlikti gerokai didesnės ir iš skirtingų sričių atstovų sudarytos tyrėjų komandos jėgomis ar bent išsamiau susipažinus su kitų Lietuvos tyrėjų darbais. Netrukus paaiškėtų, kad reikia kalbėti apie tipologijas, kurios labiau orientuotos ne į vietovę, bet į žmogų, jo esminius socialinius poreikius. Demokratinėje visuomenėje jokia gyvenamoji vietovė negali tapti kliūtimi visavertei asmenybės raiškai.

Recenzuojamoji studija labai įtikinamai iliustruoja neatidėliotą būtinybę gerokai geriau koordinuoti kaimiškųjų ir „pusiau kaimo“ vietovių raidos bei miesto-kaimo partnerystės galimybių tyrimus. Šios srities mokslinių tyrimų koordinacija Lietuvoje kol kas praktiškai neegzistuoja. Todėl ir studijos rengėjos, cituodamos užsienio autorius, nelygina jų išvadų su pastaraisiais metais Lietuvos universitetuose ir kituose mokslo centruose paskelbtų darbų rezultatais. Ataskaitoje net neužsiminta apie naujas tyrimų kryptis, išryškėjusias mokslo leidiniuose bei Aleksandro Stulginskio (buv. LŽŪU), Šiaulių ir Mykolo Romerio universitetuose organizuojamose tarptautinėse mokslinėse konferencijose.

Mokslinių tyrimų koordinacijos stoka, matyt, lėmė tai, kad iš 68 publikacijų, nurodytų ataskaitos literatūros sąrašė, vos 4 priklauso Lietuvos tyrėjams, o apie Latvijos kaimo politikos tyrėjus (tiek iš Latvijos žemės ūkio universiteto, tiek iš Valstybinio agrarinės ekonomikos instituto bei kitų institucijų) net neužsiminta. Sąrašė paminėtos kelios lietuviškos publikacijos atrodo lyg patekusios čia atsitiktinai, nes nėra nei naujausios, nei labiausiai cituojamos. Studijoje apie jas užsimenama (p. 28) lyg tarp kitko, apibendrintai konstatuojant, esą „kaimo regionų tipologijos kol kas dar mažai nagrinėtos <...> be to, dauguma jų nėra pritaikytos konkrečioms kaimo ar regioninės politikos tikslams.“ Beje, prie tokių nelabai reikšmingų tyrimų autorės priskiria net ir savo ankstesnius darbus, nors gerai žinoma, kad jokia nauja studija neatsiranda tuš-

čioje vietoje arba tik nagrinėjant šaltinius, kurių autoriai Lietuvos nėra matę ir apie jos vietovių specifika niekada nėra susimąstę.

Studijos vertę padidintų ir parengtas pagrindinių sąvokų žodynėlis, nes socialiniuose moksluose šios sąvokos įvairių autorių darbuose apibrėžiamos labai nevienareikšmiškai, remiantis skirtingomis metodologijomis. Lietuviškoji šios mokslo šakos terminologija nėra nusistovėjusi, todėl, pradėdant skaityti šį darbą, būtų svarbu sužinoti autorių požiūrį. Artimiausiu metu sąvokų klausimus reikia aptarti šiomis temomis rašančiųjų ir besidominčiųjų pasitarimuose – galbūt LMA Žemės ūkio ir miškų mokslų skyriaus Agrarinės ekonomikos ir kaimo sociologijos skyriaus organizuotoje diskusijoje.

Pravartu aptarti, ar tikrai nediskutuotini kai kurie teiginiai, nuolat vartojami viešojoje erdvėje. Pavyzdžiui, reikėtų gerokai atsargiau vertinti tokį šabloninį teiginį, kad „visuomenei žengiant į naują – poindustrinį – etapą, kai ūkio struktūroje ima dominuoti ne pramonė, bet paslaugų sektorius...“ Ar ne dėl paslaugų pervertinimo Lietuvoje ėmė dominuoti prekybos sektorius, besiremiantis importu, t. y. darbo vietų finansavimu kitose valstybėse? Vienpusiška orientacija į prekybą bei pervežimus ir smogė didžiausią smūgį gaminusiam kaimui, pasinaudojant dempingu ir atvežant kartais kiek pigesnę, tačiau nekokybišką produkciją. Sunaikinus „vietinį“ konkurentą, vėliau kainos kyla, sukeldamos infliaciją ir itin blogindamos visų valstybės piliečių gyvenimo kokybę. Tačiau realių priemonių, kad Lietuvoje būtų galima gaminti sparčiau ir pigiau, nemažinant produkcijos kokybės, nebuvo imtasi. Labai susilpnėjęs kaimo gamybinei funkcijai, gamintojų sluoksnis smarkiai sumenko, smuko jo kvalifikacija.

Siūloma susimąstyti ir apie tokią sąvoką kaip „žinių visuomenė“. Žinios pačios nieko negamina ir jokių paslaugų neteikia. Kad jos taptų produktyviomis, žmogui reikia praktinių mokėjimų ir įgūdžių. Bent jau šiuo metu tikslesnė būtų ne „žinių“, o „informacinės (tinklaveikos) visuomenės“ sąvoka, nes didžiausią mus kasdien pasiekiančios informacijos dalį sudaro ne kokybiškai naujos objektyvios žinios, o prielaidos ir anaipol ne pirmosios svarbos pranešimai. Tačiau dėl tinklaveikos tai užpildo mūsų viešąją erdvę, keičia mūsų pažiūras, lemia vertinimus ir net poelgius.

Nėra aiški ir pati urbanizacijos sąvoka. Ar tai apibūdina valstybės gyventojų dalis, gyvenanti miestuose? Kaip išmatuoti urbanizacijos lygį? Kaip traktuoti „pusiau kaimo“ regionų gyventojus? Juo labiau, kad „pusiau kaimo“ zona sparčiai plečiasi. Kodėl urbanizacijos lygiui matuoti nepanaudojamas toks kriterijus kaip užstatytos teritorijos dalis vietovėje, t. y. kiek teritorijos užima gyvenamieji, gamybiniai ir kiti pastatai? O kaip derėtų apibrėžti tokią sąvoką kaip „miestiškoji gyvensena“, kuo ji skiriasi nuo „kaimiškosios“ postindustrinėje visuomenėje? Neretai sakoma, kad

skiriasi miestiškasis ir kaimiškas gyvenimo būdas. Tačiau nuo buitiško šių sąvokų traktavimo iki mokslinio įvardijimo dar labai toli. Šioje studijoje taip pat būtų labai pravertusi kaimiškųjų ir pusiau kaimiškųjų regionų gyventojų skaičiaus kitimo suvestinė.

Studijoje teigiama, kad „visoje Europoje stiprėja decentralizacijos tendencijos.“ Tačiau vargu ar galima sutikti, kad „jos mažina nacionalinių sienų ir administracinių ribų reikšmingumą“. Tai kiekvienos valstybės vidaus reikalas, o ne tarpvalstybinės tendencijos. Be to, šiuo metu Europoje stiprėja ne decentralizacijos, bet priešingai – centralizacijos tendencijos. Vis dažniau kalbama apie ES teisės aktų viršenybę, reikalaujama, kad nacionaliniai, t. y. suverenių valstybių teisės aktai atitiktų „europines direktyvas“. Jau turime ES Užsienio reikalų ministeriją. Bankininkai primygtinai siūlo steigti ES Finansų ministeriją. ES komisaras, atsakingas už žemės ūkį, su valstybių – ES narių – žemės ūkio ministrais neretai kalba kaip su pavaldiniais.

14–15 p. rašoma: „Apibūdinant kaimą, centru tampa žmogus (individualistinis požiūris) arba kaimo bendruomenė (bendruomeninis požiūris) ir jų veikla.“ Kai „centru tampa žmogus“, tai reiškia ne individualistinį, o demokratinį, t. y. socialinės gerovės modelį. Labai svarbu, kad Lietuvoje įsivyratų į žmogų, o ne į minią, arba mandagiai kalbant, į socialinę grupę orientuotas požiūris. Vietovė svarbi tik tiek, kiek joje gera gyventi žmogui. Didelį nerimą visuomenei turėtų kelti vis išžulesni bandymai žmones standartizuoti ir unifikuoti.

18 p. rašoma: „Norint išskirti miesto ir kaimo bendruomenes, EBPO metodikoje naudojama 150 žmonių / kv. km riba. Nėra aišku, ar ši gyventojų tankumo riba turi empirinį pagrindą.“ Reikėtų kalbėti ne apie empirinį pagrindumą, o apie skirtingas įvairių teritorijų apgyvendinimo galimybes. Pavyzdžiui, yra valstybių, kurių didžioji teritorijos dalis – sunkiai prieinami kalnai ir stambiais akmenimis nuklotas paviršius. Labai retai žmonės gyvena pelkėtose arba tankių miškų vietovėse ir kitose nepalankiose arba nesaugiose vietose. Dar 2002 m. spalio 17–18 d. Europos Komisija organizavo konferenciją „Bendruomenių politika ir kalnų sritys“, kurioje svarstė galimybes išsaugoti bendruomenes vaizdingose, bet atokiose ir nepatogiose vietovėse.

Recenzuojamame darbe yra pasikartojimų (17, 40, 47 p. ir kt.).

Tačiau nepaisant keleto diskutuotinių teiginių ar jau minėtų netikslumų, studiją „Lietuvos regionų tipologijos kaimiškumo aspektu“ vertintina kaip reikšmingas įnašas į regioninės politikos teorinius tyrinėjimus. Darbo išvados atitinka jame suformuluotą tikslą ir uždavinius. Ši studija atitinka reikalavimus, keliamus tokio pobūdžio darbams, ir turėtų būti publikuojama, kad taptų žinoma plačiam tyrėjų ir regioninės politikos formuotojų ratui.